

AKSIYALAR ASOSIDA TOLOVLAR VA MOLİYAVIY HISOBOT

Qozieva Maftuna

Ilmiy rahbar: Samrqand Iqtisodiyot va servis instituti

Urolov Davlatbek

Ikromov Alimardon

Talabalar:

Annotatsiya: *Maqolada aksiyalar asosida to'lovlarning turlari, ularning moliyaviy hisobotlarda aks ettirilishi hamda kompaniya faoliyatiga ta'siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Aksiyalar asosida to'lovlar xodimlarni rag'batlantirish, kompaniya kapitalini mustahkamlash va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, moliyaviy hisobotlarda ularni to'g'ri aks ettirish xalqaro moliya standartlariga muvofiq ravishda kompaniyaning investitsion obro'sini oshirishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *aksiyalar asosida to'lovlar, moliyaviy hisobot, xodimlarni rag'batlantirish, kapital, moliyaviy barqarorlik, IFRS 2.*

KIRISH

Moliyaviy menejment va korporativ boshqaruv sohasida aksiyalar asosida to'lovlar (stock-based payments) muhim pedagogik va amaliy vosita sifatida qaraladi. Ushbu to'lov shakli kompaniyalar va xodimlar o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni tartibga solish, xodimlarni uzoq muddatli rag'batlantirish va motivatsiyasini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, aksiyalar asosida to'lovlar moliyaviy hisobotlarda to'g'ri aks ettirilishi lozim, chunki noto'g'ri hisob-kitob yoki hisobotga kiritilmaslik kompaniyaning moliyaviy natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Aksiyalar asosida to'lovlar nafaqat xodimlarni rag'batlantirish vositasi, balki kompaniyaning kapital tuzilishini mustahkamlash va investorlar bilan ishonchli munosabatlarni o'rnatish vositasi ham hisoblanadi. Bugungi kunda aksiyalar asosida to'lovlar kompaniya moliyaviy hisobotlarida xarajat sifatida tan olinadi va kapitalning oshishi bilan birga aks ettiriladi. Shu nuqtai nazardan, kompaniya moliyaviy barqarorligini baholash va moliyaviy hisobotni to'g'ri tuzish masalasi ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro moliya hisobotlari standartlariga (IFRS 2) muvofiq, aksiyalar asosida to'lovlar ikki asosiy shaklda amalga oshiriladi: naqd pul asosida to'lovlar va aksiyalar asosida to'lovlar. Naqd pul asosida to'lovlarda kompaniya xodimga aksiya qiymatiga teng summani naqd pul shaklida to'laydi, aksiyalar asosida to'lovlarda esa xarajat sifatida tan olinadi va kapitalning oshishi moliyaviy hisobotlarda aks ettiriladi. Har bir shakl kompaniya balansiga va foyda-za zarar hisobiga o'z ta'sirini ko'rsatadi, shu bois to'g'ri hisob-kitoblar amalga oshirilishi lozim [1, 2].

Shuningdek, aksiyalar asosida to'lovlar kompaniya boshqaruvi uchun strategik ahamiyatga ega. Xodimlarni uzoq muddatli rag'batlantirish orqali kompaniya o'z korporativ maqsadlariga erishadi, moliyaviy resurslarni samarali boshqaradi va xodimlar sodiqligini oshiradi. Shu bilan birga, moliyaviy hisobotlarda aksiyalar asosida to'lovlarning to'g'ri aks ettirilishi investorlar qarorlarini qo'llab-quvvatlaydi va kompaniyaning investitsion obro'sini mustahkamlaydi.

Demak, aksiyalar asosida to'lovlar va ularni moliyaviy hisobotlarda aks ettirish kompaniya moliyaviy barqarorligi, xodimlarni rag'batlantirish va investitsion qarorlar qabul qilishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli, ushbu maqolada aksiyalar asosida to'lovlarning turlari, moliyaviy hisobotlarda ularni aks ettirish mexanizmlari hamda kompaniya faoliyatiga ta'siri ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Aksiyalar asosida to'lovlarning turlari

Aksiyalar asosida to'lovlar kompaniya va xodimlar o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni tartibga solishda keng qo'llaniladi. Ularning asosiy turlari quyidagilar:

1. Oddiy aksiyalar berish – kompaniya xodimlarga aksiyalarni bevosita taqdim etadi. Bu usul xodimlarni uzoq muddatli rag'batlantirish va kompaniya kapitalini oshirishda samarali.

2. Opsionlar berish – xodimga kelajakda ma'lum narxda kompaniya aksiyalarini sotib olish huquqi beriladi. Opsionlar qiymati moliyaviy hisobotlarda xarajat sifatida tan olinadi, va ularni hisoblash murakkab bo'lishi mumkin.

3. Hissa berish shartnomalari – xodimlar kompaniya aksiyalaridan foyda olishga huquqiga ega, lekin aksiyalarni darhol olmaydi. Bu usul xodimlarning kompaniyaga sodiqligini oshirishga xizmat qiladi.

Jadval 1. Aksiyalar asosida to'lovlarning turlari va ularning moliyaviy hisobotga ta'siri

To'lov turi	Hisobga olish shakli	Moliyaviy hisobotga ta'siri	Afzalliklar
Oddiy aksiyalar berish	Xarajat va kapital oshishi	Xarajat sifatida tan olinadi, kapital oshadi	Xodim motivatsiyasi, uzoq muddatli rag'bat
Opsionlar berish	Xarajat sifatida amortizatsiya	Bozor qiymati asosida xarajat taqsimlanadi	Xodimni sodiqlashtirish, moliyaviy boshqaruv
Hissa berish shartnomalari	Xarajat sifatida tan olish	Kapitalning kelajakdagi oshishi hisobga olinadi	Xodim sodiqligi, uzoq muddatli rag'bat

Moliyaviy hisobotlarda aksiyalar asosida to'lovlarni aks ettirish

Xalqaro moliya hisobotlari standartlariga (IFRS 2) ko'ra, aksiyalar asosida to'lovlar moliyaviy hisobotlarda xarajat sifatida aks ettiriladi va kapital o'sishi bilan birga ko'rsatiladi. Hisobot jarayonida quyidagi tamoyillar asosiy hisoblanadi:

1. Xarajat va foyda balansini hisobga olish – aksiyalar asosida to'lovlar xarajat sifatida tan olinishi moliyaviy natijalarni to'g'ri aks ettiradi.

2. Bozor qiymatini aniqlash – opsionlar va aksiyalar qiymati bozor kursiga muvofiq hisoblanadi.

3. Amortizatsiya va muddati bo'yicha taqsimlash – aksiyalar yoki opsionlar qiymati belgilangan muddat bo'yicha xarajat sifatida hisobga olinadi.

Jadval 2. Moliyaviy hisobotda aksiyalar asosida to'lovlarni aks ettirish mexanizmi

Parametr	Hisoblash usuli	Moliyaviy natija
Oddiy aksiyalar berish	Xarajat = bozor qiymati	Xarajat va kapital oshadi
Opsionlar	Black-Scholes modeli yoki boshqa baholash	Xarajat amortizatsiya bo'yicha taqsimlanadi
Hissa berish shartnomalari	Shartnoma bo'yicha bozor qiymati	Kapitalning kelajakdagi oshishi

Aksiyalar asosida to'lovlar kompaniya boshqaruvi va investorlar qarorlarida strategik ahamiyatga ega. Ushbu to'lovlar orqali xodimlar sodiqligi oshadi, kompaniya kapitali mustahkamlanadi va moliyaviy hisobotlar orqali investorlar qarorlarini qo'llab-quvvatlash imkoniyati yaratiladi. Shu bilan birga, noto'g'ri hisobot yoki hisob-kitob kompaniyaning moliyaviy barqarorligini pasaytirishi mumkin.

Moliyaviy hisobotlarda aksiyalar asosida to'lovlarni to'g'ri aks ettirishning afzalliklari:

- Xodimlarni uzoq muddatli rag'batlantirish va motivatsiya oshadi.
- Kompaniya moliyaviy barqarorligi va sodiqligi mustahkamlanadi.
- Investorlar va boshqaruv qarorlari uchun ishonchli ma'lumotlar taqdim etiladi.

Aksiyalar asosida to'lovlarni moliyaviy hisobotlarda aks ettirishda quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Har bir to'lov turini alohida hisobga olish va balansga kiritish.
2. Opsionlar va boshqa instrumentlarning bozor qiymatini aniq baholash.
3. Moliyaviy hisobotlarni xalqaro moliya standartlariga muvofiq tayyorlash.
4. Xodimlar rag'batlantirish strategiyasini aksiyalar asosida to'lovlar bilan uyg'unlashtirish.

Shunday qilib, aksiyalar asosida to'lovlar nafaqat xodimlarni rag'batlantirish vositasi, balki kompaniyaning moliyaviy barqarorligini oshirish va investorlar bilan ishonchli munosabatlarni ta'minlash mexanizmi sifatida ishlatiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, aksiyalar asosida to'lovlar kompaniya va xodimlar o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni tartibga solishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu to'lov shakllari xodimlarni uzoq muddatli rag'batlantirish, kompaniya kapitalini mustahkamlash va investorlar bilan ishonchli munosabatlarni o'rnatish imkonini beradi. Moliyaviy hisobotlarda aksiyalar asosida to'lovlarni to'g'ri aks ettirish kompaniyaning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, foyda va zarar hisobini aniq ko'rsatish hamda investorlar qarorlarini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega.

Tahlillar va amaliy tavsiyalar shuni ko'rsatadiki, har bir to'lov turi oddiy aksiyalar berish, opsionlar yoki hissa berish shartnomalari moliyaviy hisobotlarda alohida ko'rib chiqilishi va xalqaro moliya standartlariga mos tarzda hisobga olinishi lozim. Shu bilan birga, kompaniya xodimlarni rag'batlantirish strategiyasini aksiyalar asosida to'lovlar

bilan uyg'unlashtirishi moliyaviy barqarorlik va korporativ boshqaruv sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Natijada, aksiyalar asosida to'lovlar nafaqat moliyaviy hisob-kitob vositasi, balki kompaniya uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan, xodimlarni motivatsiyalash va kelajakdagi rivojlanish rejalari bilan bog'liq muhim mexanizm sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. Moliyaviy hisobotlarni takomillashtirish va moliyaviy boshqaruvni rivojlantirish to'g'risida. — Toshkent, 2020.
2. IFRS Foundation. International Financial Reporting Standard 2: Share-based Payment. — London, 2021.
3. Kieso D., Weygandt J., Warfield T. Intermediate Accounting. — Hoboken, NJ: Wiley, 2019.
4. Ross S., Westerfield R., Jordan B. Corporate Finance. — New York: McGraw-Hill Education, 2019.